

בין פסח לעצרת ובין צינה לשרב עם תום הגשמים ותחילת השרבים

בראשית רבה פב ו - בשעה שהארץ חלולה ככברה

"וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כְּבֶרֶת הָאָרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה" (בראשית לה טז)¹ – אמר ר' אליעזר בן יעקב: בשעה שהארץ חלולה ככברה,² וכבר הבר מצוי, ועונת הגשמים עברה ועדיין השרב לא בא.³

ויקרא רבה פרשה כח – שמירה מרוחות ומטללים רעים

אמר ר' אלעזר: כתוב: "ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' א-להינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו" (ירמיה ה, כד), זו נתונה, עכשיו אין אתה צריך לו (יותר)? זהו שכתוב: "שבועות חוקות קציר ישמור לנו" (המשך הפסוק בירמיהו שם) - ישמור לנו מן השרב ישמור לנו מן טללים רעים. ואלו הן שבע שבתות שבין פסח לעצרת.⁴

ספורנו ויקרא פרק כג פסוק ח – כפי מזג הזמן

ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחילת האביב עד הקציר, כאומרו: "שבועות חקות קציר ישמור לנו" (ירמיה ה, כד) היה העומר הודאה על האביב כמקריב ביכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה זכרון לתפלת יום ויהיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר וחג האסיף על טוב האסיף.⁵

¹ פסוק ה בפרשת וישלח מתאר את הולדת בנימין ומות רחל במסע חזרת יעקב לארץ והליכתו מצפון, משכם, אל חברון שבדרום, מקום מגורי אביו ואמו. באופן דומה מתאר יעקב עצמו אירוע זה, בדברי פרידתו מיוסף בפרשת ויחי, בראשית מח ז: "וְאֲנִי בָבְאִי מִפְּדֵן מִתָּה עָלַי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבֶרֶת אֶרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָה שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לְחָם". בשניהם, "כברת ארץ" או "כברת דרך", היא כפשוטו, מרחק מה, לא קרוב וגם לא רחוק מדי. ראה פירוש רש"י לשני הפסוקים בפרשת וישלח ובפרשת ויחי: "כמו מהלך פרסה או יותר", "אלפיים אמה כמידת שבת". ויש חולקים ומשערים שהוא מרחק גדול יותר (ואז אולי מקום קבורת רחל המקובל היום איננו נכון), ראה למשל מילון אבן שושן שמשער שכברת ארץ הוא מהלך שעתיים. ולא נאריך בנושא זה.

² כְּבֶרֶת אֶרֶץ או כְּבֶרֶת דֶּרֶךְ, הדרשן רואה כאן דווקא את הכְּבֶרֶת, היא הנפה לניפוי התבואה או הקמח הנעשה ממנה. הוא גם ממשיך במשחק וציליל מילים: כברה – וכבר הבר מצוי. אבל כל זה איננו עיקר הדרשה, אלא הדימוי לארץ שכבר התייבשה מעונת הגשמים ויש בה חריצים וחורים קטנים מהגשם והיא עתה "חלולה ככברה". דימוי זה לא ירדנו עד סופו, אולי הוא קשור לתבואה ולשבלים הנקצרים בעונה זו (בראשית רבתי פרשת ויחי) ואולי הוא מסמל את האבק הרב שנצבר זה מכבר ("כי היה הקיץ גדול ואבק הדרך היתה יכול לכוברת בכברה", פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) בראשית פרק מח). ואולי יסייעו לנו החקלאים ומדעני הקרקע בהבנת הדימוי של הארץ החלולה ככברה. ועכ"פ, ראה הקישור להפטרות השבת (קדושים) בנוסח האשכנזים: "כִּי הִנֵּה אֲנִי מַצְוֶה וְהַנְּעוּתִי בְּכָל הַגּוֹיִם אֶת בְּיַת יִשְׂרָאֵל כְּפֶאֱשֶׁר יִנּוּעַ בְּכַבְרָה וְלֹא יִפּוֹל צְרוּר אֶרֶץ" (עמוס ט ט).

³ ראה מדרש פסיקתא רבתי פרשה ג על הדו-שיח בין יוסף ליעקב מדוע קבר את רחל בדרך: "כיון שבירכם ועשאתם שבטים התחיל אומר על עסק רחל. אמר לו: למה לא נכנסה לקבורה (אמך) [עמך]? שהיה יוסף מיצר על הדבר מאוד. התחיל אביו משיבו עליה ... אמר לו: חייך, כשם שהיית מבקש שתכנס אמך לקבורה, כך אני הייתי מבקש ... אמר לו: שמה מה שלא הכנסת אותה לקבורה, שמה עונת גשמים הייתה? אמר לו: לאו, בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה - בין פסח לעצרת היה, בזמן שהארץ מנופה והולכת ובאה ככברה שיכולים להלך". ראה בהמשך המדרש שם את תשובתו של יעקב מדוע באמת לא הובאה רחל לקבורה באחוזה קבר ונקברה בדרך: "שאף אני בקשתי להעלותה ולקבורה ולא הניחני הקב"ה ... שגלוי וצפוי לפניו סוסף בית המקדש עתיד ליחרב ובניו עתידים לצאת בגולה והם הולכין אצל אבות ומבקשים מהם שיתפללו עליהם ואינם מועילין להם. וכיון שהם הולכין בדרך הם באין ומחבקין קבורת רחל והיא עומדת ומבקשת רחמים מן הקב"ה ואומרת לפניו: ריבונו של עולם שמע בקול בכייתי ורחם על בניי" (ראה גם איכה רבה פתיחתא כד). ולכן יש גם קשר מיוחד לפרשת אחרי מות, לעניין איסורי עריות שמזכיר בה, בפרט איסור לקחת אישה ואחותה שקשור עם מותה של רחל בכניסתה לארץ. ראה רש"י, אבן עזרא, רמב"ן ועוד על הפסוק: "ואני בבואי מפדן מותה עלי רחל". וכבר האריך לדון בנושא זה הרב אלחנן סמט בפרשת השבוע של [ישיבת הר עציון](#) בשנת תשס"ב. יעקב מבקש מיוסף, בנה של האישה שנדחתה בכניסה לארץ מפני אחותה (היא אימו של יהודה ושאר האחים שמכרוהו!), שיטרח ויקבור אותו בארץ. במקום המוכן ומזומן לצרת אמו! ראה עוד במדרש שם שיוסף מבקש שלפחות עכשיו, כשהוא עולה לקבור את אביו, יעביר את אמו לקבר של קבע: "אמר לו יוסף: גזור עכשיו ואני מעלה אותה וקוברתה. אמר לו יעקב: אין אתה יכול בני, שלא קברתיה שם אלא על פי הדיבור. שאף אני בקשתי להעלותה ולקבורה ולא הניחני הקב"ה". וההמשך כפי שהבאנו לעיל. ראה המדרש בשלמותו שם.

⁴ וכן הוא בקהלת רבה א א על הפסוק: "מה יתרון לאדם בכל עמלו". ובפסיקתא דרב כהנא פסקא ח – מצווות העמר, הוא מוציא "טללים רעים" ומכניס במקומם את: "הרוחות הקשות". שמה עם תום עונת הגשמים תחשוב שהיבול החקלאי כבר מובטח ("זו נתונה") ולא צריך יותר להתפלל. לא היא: "בפסח נדונים על התבואה". יש אומרים שהמילה חמסין באה מ"חמישים", שזו תקופת השנה שבה השרבים שכיחים ועלולים לפגוע בתבואה. ואינך יודע לאיזו רוח לצפות בתקופה הפכפכה זו של מזג האוויר. ראה מסכת יומא דף כא עמוד ב: ("רוח מזרחית - לעולם יפה, מערבית - לעולם קשה, רוח צפונית - יפה לחטין בשעה שהביאו שליש, וקשה לזיתים בזמן שהן חונטין. רוח דרומית קשה לחטין בשעה שהביאו שליש, ויפה לזיתים בזמן שהן חונטין").

⁵ שים לב שפירוש ספורנו זה, בדומה למדרש ויקרא רבה הקודם, הוא על פרשת המועדות בפרשת אמור, ויקרא פרק כג. מדרשי ארץ ישראל ופרשנים רבים מדגישים את ספירת העומר כתקופה חקלאית מתוחה, בין גשם עז שיכול להרוס את התבואה ובין שרב קשה שיכול לשדוף אותה. ספירת העומר בתורה ובמדרשים הקדומים איננה של תלמידי רבי עקיבא שלא נהגו כבוד זה בזה, גם

ספרי דברים פרשת עקב פסקא מב

"ואספת דגנך", למה נאמר? לפי שנאמר: "לא ימוש ספר התורה הזה מפידך" (יהושע א ח) - שומע אני כמשמעו!⁶ תלמוד לומר: ואספת דגנך - דרך ארץ דברה תורה, דברי רבי ישמעאל. רבי שמעון בן יוחי אומר: אין לדבר סוף. קוצר בשעת קציר, חורש בשעת חריש, **דש בשעת שרב**, זורה בשעת הרוח, אימתי אדם למד תורה? אלא, כשישראל עושים רצונו של מקום, מלאכתם נעשית על ידי אחרים. וכשאינם עושים רצון המקום, מלאכתם נעשית על ידי עצמם... ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשה על ידם, שנאמר: "ועבדת את אויביך" (דברים כח מח).⁷

ויקרא רבה פרשה טז סימן ח - והסיר ה' ממך כל חולי (דברים ז' טו)

רב ור' חייא שניהם אמרו: תשעים ותשעה בעין (הרעה) ואחד בידי שמים. ר' חנינה ור' נתן שניהם אמרו: תשעים ותשעה בצינה ואחד בידי שמים.⁸ רב בדעתו ור' חנינה בדעתו. רב על שהיה שרוי בבל שהייתה עין רעה מצויה. ור' חנינה על שהיה שרוי בציפורי והיתה שם צינה.⁹ ר' שמואל בר נחמן משום ר' נתן: תשעים ותשעה בשרב ואחד בידי שמים. ורבנין אמרין: תשעים ותשעה בפשיעה ואחד בידי שמים.¹⁰

ויקרא רבה פרשה טז סימן ח - ואין נסתר מחמתו" (תהלים יט ז)

אנטונינוס אמר לרבינו הקדוש: התפלל עלי. אמר לו: תנצל מן הצינה. אמר לו: אין זו תפילה, הוסף כסות אחת והצינה הולכת. אמר לו: תנצל מן השרב. אמר לו: עכשיו התפלל עלי! שכתוב: "ואין נסתר מחמתו".¹¹

ויקרא רבה פרשת בהר, פרשה לד סימן ח - החומץ יפה לשרב

"ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום" (רות ב יד), "וטבלת פתך בחומץ" - שכן דרך הקוצרים להיות טובלין פתן בחומץ בשעת השרב. א"ר יונתן: מכאן שמוציאין מיני חמצים לגרנות.¹²

לא ספירה לקראת מתן תורה - מוטיבים שנוספו מאוחר יותר - אלא ספירת הימים של עונה חקלאית קריטית, בין קציר שעורים לקציר חיטים (ושאר כל היבול שמחכה להבשלתו ואיסופו עד חג הסוכות, חג האסיף בצאת השנה). הפסוק בירמיהו ה כד שכבר ראינו לעיל: "ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנתן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו" משמש בסיס לדרשות ופרשנויות אלה. ראה פירוש רד"ק בירמיהו שם: "שבועות חקות קציר ישמור לנו - אותם שבועות מחוקות קציר ישמור לנו, שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר. וזהו חוק הקציר ומשפטו. וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר, הוא חק הקציר ומשפטו גם כן. לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר, לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבועות לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות". הרמז הברור הוא למעשה שמואל שהפחיד מאד את העם כשהוריד גשם עז בעיצומו של הקיץ, כמסופר בשמואל א פרק יב פסוק יז: "הלוא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר וידעו ויראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך". וכבר הרחבנו בנושא מצוות העומר בדברינו [מנחת אומר לעומר](#) בפרשת אמור.

⁶ כפירושו המילולי שכל הזמן נלמד תורה, אז מתי נעבוד ונקיים "ואספת דגנך"?

⁷ כבר הארכנו לדון במחלוקת זו שבין רבי ישמעאל ורבי שמעון בן יוחאי, באיזון הנדרש בין לימוד תורה ועבודה, בין ביטחון בה' והשתדלות אנושית, בין רוח וחומר (פרנסה), בדברינו [ואספת דגנך](#) בפרשת עקב והדברים ארוכים. כאן לא באנו אלא להדגיש את תרומת השרב לפעולת הדיש, היינו להפרדת הגרעינים מהשבלים. ראה הנוסח בגמרא ברכות לה ע"ע: "דש בשעת דישה" ואילו כאן (שהוא אולי המקור): "דש בשעת שרב". מעבר לדרישה שהתבואה תהיה יבשה, מה מועיל השרב לדיש? שרב של רוחות מזרחיות? שוב נשמח להחכים מאותם שחלקם בחקלאות והקרובים יותר אל קרקע המציאות.

⁸ 99% מהמחלות והחולאים שבאים על האדם מקורם בעין רעה רב ור' חייא ואילו ר' חנינה ור' נתן סבורים ש- 99% מהמחלות באים בגלל שלא נזהרים מהקור (הצטננויות, חידקים?). מדרש זה הוא בפרשת מצורע, ענייני נגיעים ושאר מרעין בישין.

⁹ לא מצאנו מקורות נוספים לדעה שבבבל הבעיה היא עין הרעה שבני אדם נותנים זה בזה (אם משום מריבות והתקוטטויות, כולל בין חכמים, לא חסרים כאלה גם בארץ ישראל); וגם לא לצינה המיוחדת שבציפורי (אולי אנשי הושעיה ילמדונו).

¹⁰ "פשיעה" היינו שהאדם לא נזהר. ובירושלמי מסכת שבת פרק יד הלכה ג, שהוא כנראה המקור למדרש זה, מונים עוד הרבה חוליים שצריך להיזהר מהם ושכלולים ב"חולי מצרים". כללו של דבר, הקב"ה אמנם מבטיח לנו "והסיר ה' ממך כל חולי", אבל האדם צריך להיזהר ולנהוג לפי כללי הבריאות, ההיגיינה והרפואה, לפי שהכל (99%) בידו. שיהיה לכולנו קיץ בריא! ואגב מדרש זה אנו נזכרים באמרה המפורסמת יותר: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב) המתבססת על הפסוק בדברים י יב: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך וכו'". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים](#) בפרשת עקב. ושם הבאנו מדרשים ושיטות ראשונים רבים הדנים בנושא, בתוכם כמובן גם את שיטת הרמב"ם (בשמונה פרקים) אשר מרחיבה מאד ואומרת שבעצם הכל בידי האדם, כי הכל בעצם קשור ליראת שמים ו"הכל" שבידי שמים הם רק התכונות המולדות (הגנים) שאין לאדם שליטה עליהם. נראה שהמדרש הזה, בפרט הסיומת: "תשעים ותשעה בפשיעה ואחד בידי שמים", מסייע לרמב"ם.

¹¹ הפרשנים עימתו מדרש זה מול הגמרא כתובות דף ל ע"א: "הכל בידי שמים, חוץ מצינים פחים, שנאמר: צינים פחים בדרך עיקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כ"ב)" שממנה נראה שהאדם יכול להיזהר ולהישמר הן מהקור והן מהחום. ותירצו שזה כשהולכים בדרך וזה כשיושבים בבית: ראה תוספות שם: "בדרך אין אדם יכול ליזהר מן החום, אבל אם רוצה ליישב בביתו יכול להיזהר שישב בבית של אבנים או יכנס במרתף". גם בימינו, בארצנו, עם כל שכלולי הטכנולוגיה, עדיין החום הוא בעיה גדולה יותר מן הקור...

שבת שלום
 ובברכת אביב נעים וקיץ נסבל
 מחלקי הטל¹³

¹² כמקדמה לחג השבועות אליו אנו מונים וסופרים, הנה עצה להינצל מהשרב, הלקוחה ממגילת רות, טיבול האוכל בחומץ. עוד עצות בימיהם להינצל מהשרב: לקלוע עשב למחסה על הראש (כובע קש, במדבר רבה יח כב), לשים פיסת עור כנגד הלב (תוספתא כלים פרק ד הלכה ד), לשבת תחת עץ שצילו מרובה כמו תאנה (שיר השירים רבה ו) ולא תחת תפוח למשל (שם ב); והעיקר: לאכול ארוחת בוקר טובה, כמאמר חכמים: "השכם ואכול, בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה" (בבא קמא צב ע"ב, מסכת כלה פרק ט, פסחים קיב ועוד). ראה גם חוכמת הנמלים במשנת רבי אליעזר פרשה ג עמוד 58: "הנמלים עם לא עז. הנמלים הללו, כשהן מבקשין לצאת בימי החמה מחוריהן, הן משלחין תייר לפניהן לידע אם פג השרב ואם לאו. וכשהוא בא ואומר: פג השרב, הם יוצאין. ואם מצאו החום, הן חוזרין אפילו כמה פעמים". אבל יציאת מצרים הייתה, מה שבטוח, בחודש ניסן: "א"ר עקיבא: לא הוציאם אלא בחדש כשר לצאת. לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצנה, אלא בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך, לא חמה קשה ולא צינה קשה" (במדבר רבה פרשה ג).

¹³ לברכה. גם טל זה מים, וכבר דרשנו בשבח הטל בדברינו [בין פסח לעצרת ובין צינה לשרב](#) בחג הפסח וחזרנו והוספנו בנושא זה בדברינו [כמטר לקחי כטל אמרתי](#) בפרשת האזינו השתא. ושם ראינו שבמובנו המושאל לדברי תורה, טל אולי עדיף על הגשם. שכן הגשם יורד בבת אחת ובחוזקה ואילו הטל מטפף במשורה ובנחת וכך גם צריכים להיות דברי תורה: "הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציא, כטיפים הללו של טל ולא כטיפים הללו של מטר שהן גדולות, אלא כטיפים הללו של טל שהן קטנות". נשתדל להקפיד על כלל זה.